

غدیر در سیره اهل بیت علیهم السلام

غدیر از اساسی ترین برنامه های پیامبر خدا(ص) برای دوام و عزت و شکوه اسلام و قرآن بود. او در بازگشت از حجةالوداع آخرین رسالت خویش را انجام داد. زیرا خدایش فرموده بود:

"يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك و ان لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس ان الله لا يهدي القوم الكافرين." (مائده/۶۷)

ای پیامبر، آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای؛ خداوند تو را از گزند مردم ننگه می دارد. خداوند گروه کافران را هدایت نمی کند. (۱)

در پی اجرای اوامر پروردگار و معرفی وصی و جانشین خود علی بن ابی طالب(ع) آیه اکمال دین: «الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دیناً؛ امروز دین شما را کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام نمودم و اسلام را به عنوان آیین (جاودان) شما پذیرفتم» نازل (۲) و روز غدیر جشن ولایت و وصایت شد.

اهل بیت پیامبر و امامان بر حق شیعه، که نگاهبان اسلام حقیقی بودند و سعی داشتند آن را از خطرات دور سازند، از هر فرصتی بهره بردند تا غدیر را زنده بدارند و آن خاطره گرامی و به یاد ماندنی را مطرح کنند؛ زیرا در تابش آفتاب غدیراهداف والای پیامبر جامه عمل پوشید و برای فتنه‌انگیزی کج اندیشان فرصت باقی نماند.

نگاهی گذرا به سیره فاطمه و امیرمؤمنان علیهماالسلام و دیگر امامان را ستین شیعه ما را با اهمیت واقعه غدیر و نقش عظیم و سرنوشت‌ساز آن هدایت و نیکبختی بشر آشنا می‌سازد.

راویان، نویسندگان و مفسران اهل سنت و شیعه به واقعه غدیر و آیات نازل شده در آن توجه بسیار داشته‌اند. برخی از علمای شیعه مانند علامه طبرسی روایات (۳) نزول آیه تبلیغ (۴) در سرزمین غدیر را مشهور دانسته‌اند. از اهل سنت ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله حسکانی، از دانشمندان اهل سنت، نیز همین را مطرح می‌کند. او احادیث غدیر را در دوازده جزوه دسته بندی کرده، آن را «دعاء الهداء الی اداء حق الموالاة» نامیده است. (۵)

ابوالعباس احمد بن محمد بن سعید مشهور به ابن عقده -مورد اعتماد مذاهب چهارگانه اهل سنت - در این باره کتابی به نام «حدیث الولاية» (۶) تدوین کرده است.

علامه امینی نیز کتاب گران سنگ «الغدیر» را، در یازده مجلد، به رشته نگارش درآورد. آنچه در مجموعه این آثار جلب توجه می‌کند موضعگیری آشکار ائمه اهل بیت علیهم السلام درباره این واقعه مهم است، موضعگیری‌هایی که از اهمیت غدیر و نقش آن در سعادت بشر پرده برمی‌دارد. در این مقاله به بررسی بخشی از این موضعگیریها

می‌پردازیم:

فاطمه زهرا سلام الله عليها بر مزار حمزه سید الشهداء (احد)

روزی در احد بر مزار عموی پدرش «حمزه سیدالشهداء» ایستاده بود و عزاداری می کرد. محمود بن لبید فرصت را

غنیمت شمرده، پس از عزاداری پرسید: ای دختر پیامبر خدا(ص)، آیا برای امامت و زعامت علی بن ابی طالب(ع) از

سخنان پیامبر خدا(ص) دلیلی به یاد داری؟

فاطمه فرمود:

و اعجابا انسیتم یوم غدیر خم؟... اشهد الله تعالی لقد سمعته یقول: علی خیر من اخلفه فیکم و هو الامام و الخلیفة

بعدی و سبطای و تسعة من صلب الحسین، ائمة ابرار، لئن اتبعتموهم وجدتموهم هادین مهدیین و لئن خالفتموهم

لیکون الاختلاف فیکم الی یوم القیامة. (۷)

شفگتا! آیا حادثه عظیم غدیر خم را فراموش کرده اید؟... خدا را گواه می گیرم که خود شنیدم آن بزرگوار می فرمود:

علی بهترین کسی است که او را در میان شما جانشین خود قرار می دهم، علی [علیه السلام] امام و خلیفه بعد از

من است.

دو فرزندم حسن و حسین [علیهما السلام] و نه نفر از فرزندان حسین [ع] پیشوایان و امامانی پاک و نیک اند. اگر

از آنان اطاعت کنید، شما را هدایت خواهند کرد و اگر با آنها مخالفت ورزید، تا روز قیامت تفرقه و اختلاف در

میانتان حاکم خواهد بود.

علی (ع) و استدلال به غدیر

الف) سلیم بن قیس هلالی می گوید: در زمان خلافت عثمان، در مسجد النبی (ص) نشسته بودم؛ جمعی از مردم نیز در مسجد در حال گفتگو بودند. علی بن ابی طالب (ع) به پا خاست، سوابق خویش در خدمت به اسلام را بر شمرد و همگی بر درستی گفتارش گواهی دادند حضرت درباره روز غدیر خم فرمود:

مردم درباره ولایت و وصایت از پیامبر خدا (ص) پرسیدند، در آن هنگام خداوند به پیامبرش فرمان داد تا خلیفه و جانشین بعد از خود را معرفی کند و توضیح دهد، همان طور که درباره نماز، روزه، زکات و حج جزئیات را بیان کرده است. آنگاه امام (ع) ادامه داد: «فمن صبني للناس علما بغدير خم... فقال (ص): ايها الناس اتعلمون ان الله - عز و جل - مولاي و انا مولى المؤمنين و انا اولى بهم من انفسهم قالوا بلى يا رسول الله. قال (ص): قم يا على، فقامت. فقال: من

كنت مولاه فعلى مولاه. اللهم وال من والاه و عاد من عاداه». (۸)

در غدیر خم پیامبر خدا(ص) مرا چنین معرفی کرد: ای مردم، آیا می‌دانید که خداوند ولی و سرپرست من است و من ولی و سرپرست شما مؤمنان هستم؛ و من نسبت به جانهای شما از خودتان سزاوارترم؟ همگی پاسخ دادند: چنین است ای پیامبر خدا. سپس فرمود: علی به پاخیز. من برخاستم، آنگاه فرمود:

هر کس من ولی و سرپرست او هستم علی بن ابی طالب(ع) (بر او ولایت دارد؛ بار خدایا دو ست بدار هر که علی را دوست دارد، و دشمن بدار هر که علی را دشمن می‌دارد...

ب) حدیث غدیر در معرکه صفین

علی(ع) در یکی از روزها در جمع سپاه خود، که گروهی از مهاجرین و انصار(۹) نیز در آن به چشم می‌خوردند از زبان پیامبر خدا(ص) فضایل خویش را بر شمرد. آیات شریف «انما ولیکم الله و رسوله والذین آمنوا الذین یقیمون الصلاة... (۱۰)» و «لم یتخذوا من دون الله ولا رسوله ولا المؤمنین ولیجه (۱۱)» را تلاوت کرد و فرمود: مردم پرسیدند یا رسول الله، آیا ولایت اختصاص به بعضی از مؤمنان دارد یا برای عموم است؟ در آن هنگام خداوند فرمان داد تا پیامبرش ولایت را همانند نماز، روزه، زکات و حج توضیح دهد و تبیین کند. در آن وقت پیامبر خدا(ص) در غدیر خم مرا ولی امر مردم قرار داد و چنین خطبه خواند: ان الله ارسلنی برسالة... من کنت مولاه فعلی مولاه... (۱۲)

ج) خطبه غدیریه امیرمؤمنان(ع) در زمان حکومت

در دوره حاکمیت علی بن ابی طالب(ع) اتفاقاً روز عید غدیر با جمعه مصادف شد. مسلمانان حضور چشم‌گیری پیدا کردند و آن حضرت برای اقامه نماز جمعه و خواندن خطبه‌های آن در برابر مردم قرار گرفت. حسین بن علی(ع) می‌گوید: پنج ساعت از روز گذشته بود[قبل از اذان ظهر]، که پدرم خطبه‌ها را آغاز کرد. او نخست به حمد و ثنای حضرت حق پرداخت، صفات ربوبی‌اش را بر شمرد، حاکمیت مطلق را از آن وی دانست، نعمت‌هایش را مورد توجه

قرار داد و بعد خطاب به مردم فرمود: خداوند تعالی امروز دوعید ب بسیار بزرگ [جمعه وغدير] را برای شما در یک زمان قرار داده است؛ دوعیدی که هر یک فلسفه وجودی دیگری را تکامل می بخشد و به وسیله هر یک هدایت در دیگری اثر می بخشد... سپس فرمود: توحید و ایمان به یگانگی خداوند پذیرفته نمی شود مگر با اعتراف به نبوت پیامبرش محمد(ص) و دین و شریعت محمد(ص) (پذیرفته نمی شود مگر با قبول ولایت امر ک سی که خدا فرمان ولایتش را داده است؛ و همه این امور سامان نمی پذیرد مگر بعد از توسل و تمسک به اهل ولایت.

غدیر از نگاه مولی الموحدين(ع)

علی(ع) سپس فرمود: خداوند در روز غدیر (13) آنچه در باره منتخبین خود اراده کرد بر پیامبرش فرو فرستاد، به او فرمان داد تا ولایت و وصایت را ابلاغ کند و مجال را از کافران و منافقان بگیرد نگران گزند دشمنان نباشد. روز غدیر قدر و منزلت بسیار دارد، در آن روز گشایشهای الهی فرا رسیده و حجتش بر همه تمام شده است. امروز روز روشنگری و اظهار عقیده از جایگاه بلند و روشن است، امروز روز تکامل دین و روز وفای به عهد است. غدیر روز شاهد [14] رسول الله(ص) و مشهود [علی بن ابی طالب(ع)] است، روز در هم ریختن پیمانهای زیر پرده کفر و نفاق است، روز آشکار شدن حقایق اصیل اسلام است، روز ذلت و خواری شیطان است، روز استدلال و برهان است، روز جدا شدن صفوف کسانی است که آن را تکذیب می کردند امروز بزرگترین روزی است که عده ای از شما از آن اعراض کردید، روز هدایت و امتحان بندگان خداست، روز آشکار شدن کینه های نهفته در دلها و سینه هاست، روز عرضه نصوص [سخنان بدون ابهام پیامبر(ص)] بر افراد مؤمن و دلباخته [اهل الخصوص] است، غدیر روز شیث پیامبر(ع) است، روز ادريس و یوشع و شمعون و ... منشور علوی(ع) در عید غدیر امیر مؤمنان(ع) در قسمت آخر خطبه فرمود: رحمت خدا بر شما ای مسلمانان، بعد از برگشت از این اجتماع بزرگ امروز [غدیر] را عید بگیرید :

[و با انجام امور ذیل آن را بزرگ بشمارید.]

الف) نعمت را بر افراد خانواده و خویشاوندانتان گسترش دهید و نیکی و بخشش پیشه کنید. (۱۵)

ب) به برادران دینی خویش به قدر توان نیکی و بخشش کنید. (۱۶ و ۱۷)

ج) خدای را در برابر نعمتهایی که به شما ارزانی داشته، شکرگزار باشید.

د) کنار یکدیگر جمع شوید تا خداوند اجتماع شما را فراگیر و گیراتر سازد.

ه) به یکدیگر نیکی کنید تا خداوند به شما الفت و مهربانی بیشتر عنایت کند.

و) نعمت های الهی را به یکدیگر تبریک و تهنیت گویند همان طور که خداوند [در این روز] با اعطای اجر و ثوابی

بیش از دیگر اعیاد به شما تهنیت می گوید. بعد فرمود: کمک های مالی به دیگران در امروز (غدیر) (به اموالتان

برکت می بخشد و بر عمرتان می افزاید: مهربانی به دیگران سبب رحمت و عنایات حق خواهد شد.

ز) با خوش رویی و شادمانی یکدیگر را در آغوش بگیرید.

ح) خداوند را بر توفیقات خویش سپاس گویند.

ط) از فقرا و ضعیفانی که چشم به کمک شما دارند دیدن کنید، به زیارتشان بروید و با آنان در خوراکشان همراه

شوید.

بعد حضرت فرمود: یک درهم کمک به فقرا در روز عید غدیر با دویست هزار درهم برابر است، بلکه بیشتر خواهد

بود.

ی) وقتی یکدیگر را ملاقات کردید مصافحه کنید، به هم تبریک بگویید و سلام کنید، که پیامبر خدا(ص) به من

چنین فرمان داد. (۱۸)

غدیر خم در خطبه امام مجتبی(ع)

حسن بن علی(ع) در برابر طاغوت شام و مردم کوفه خطبه‌ای خوانده، مردم را به بالاترین نعمت از دست رفته، که

حاکمیت اهل بیت(ع) بود، توجه داد. شایستگی و لیاقت خویش و مشروعیت خلافتش را متذکر شد و داستان روز

بیاد ماندنی غدیر را چنین بازگو کرد: «وقد سمعت هذه الامة جدی - صلی الله علیه و آله - يقول: ما ولت امة امرها

رجلا و فیهم من هو اعلم منه الا لم یزل یذهب امرهم سفلا حتی یرجعوا الی ما ترکوه و سمعوه - صلی الله علیه و

آله - یقول لابی: انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی. و قد راوه و سمعوه(ص) حین اخذ بید ابی

بغدیر و قال لهم: من کنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاده ثم امرهم ان یبلغ الشاهد منهم

الغائب ثم قال... (۱۹)»

مردم سخن جدم پیامبر(ص) را به یاد دارند که می فرمود: هر گاه مردم کسی را به رهبری خویش برگزینند در

حالی که لایقتر و آگاهتر از آن فرد وجود داشته باشد، برای خویش تیره بختی خریده‌اند مگر این که دوباره بدانچه

رها کردند و به فراموشی سپردند بازگردند و آنچه را که از پیامبر شان درباره پدرم شنیده‌اند دنبال کنند، رسول

خدا می فرمود: ای علی تو بعد از من مانند هارون پس از موسی هستی، او جانشین برادرش موسی بوده تو نیز

جانشین و خلیفه منی؛ تنها تفاوت [میان آنها و ما] این است که بعد از من پیامبری و نبوت نخواهد بود. امام

مجتبی(ع) سپس فرمود: این مردم پیامبر خود را دیدند و سخنانش را در «غدیر خم» شنیدند. در آن روز جدم

رسول خدا(ص) دست پدرم(ع) را گرفت و در برابر آنان گفت: هر کس من مولا و سرپرست او هستم علی مولای او

خواهد بود؛ خدایا، دو ست بدار هر کس او را دو ست دارد و دشمن بدار هر کس او را دشمن دارد ... سپس جدم پیامبر(ص) دستور اکید داد که، حاضران مطالب غدیر را به غایبان برسانند.

امام حسین(ع) و حدیث غدیر در منا

یک سال قبل از مرگ معاویه، امام حسین علیه السلام به زیارت بیت الله الحرام در مراسم پر شکوه، حج مشرف شد عبدالله بن عباس و عبدالله بن جعفر او را همراهی نمودند. آن سال عده زیادی از زنان و مردان بنی هاشم حضور داشتند. امام حسین(ع) در ایام تشریق آنان را در سرزمین منا جمع نمود در آن اجتماع عظیم بیش از هفتصد نفر از مردان تابعین و دویست نفر از صحابه پیامبر خدا(ص) گرداگرد وجودش زیر خیمه حلقه زدند و منتظر سخنان امام خویش بودند، حضرت بپا خاست و پس از حمد و ثنای الهی فرمود:

شما شاهد و ناظر تجاوزات معاویه جنایتکار نسبت به ما و شیعیان هستید و از آنها اطلاع دارید، سخنان مرا گوش کنید و بنویسید [تا برای آیندگان بماند] و به دیگر شهرها و قبائل و افراد مؤمن و مورد اعتماد خود برسانید و آنان را دعوت به اداء حق ما (اهل بیت) کنید ترس آن دارم که وقتش بگذرد و حقوق ما مغلوب ستمگر گردد، گر چه خداوند بالاترین پشتیبان است. سپس فرمود: شما را به خدا سوگند: بیاد نمی آورید که پیامبر خدا(ص) روز غدیر خم پدرم علی(ع) را وصی و امام بعد از خود قرار داد و حدیث ولایت را بر شما خواند و فرمود همگی باید این پیام را به دیگران برسانید پاسخ دادند: چرا ما بیاد داریم(20) .

امام محمد باقر علیه السلام و غدیر

فضیل بن یسار، بکیر بن اعین، محمد بن مسلم، برید بن معاویه و ابوالجارود همگی در محضر امام باقر(ع) بودند حضرت در باره ولایت علی بن ابی طالب(ع) و روز غدیر فرمودند:

خداوند پیامبرش را مامور به ولایت علی [علیه السلام] کرد و این آیه شریفه را نازل کرد: «انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا الذین یقیمون الصلاة و یؤتون الزکاة» (۲۱) با نزول آیه فوق ولایت اولی الامر واجب گردید و لکن عده‌ای نفهمیدند اولی الامر چه کسانی هستند؟ خداوند به محمد - صلی الله علیه و آله - دستور داد تا آن را توضیح دهد و همانند نماز و زکات و روزه و حج مصادیق خارجی آن را روشن سازد. در آن هنگام اضطراب او را فرا گرفت و ترسید عده‌ای به واسطه آن از آیین اسلام برگردند و او را تکذیب کنند او به خدا پناه برد در آن هنگام آیه تبلیغ (یا ایها الرسول بلغ... (۲۲) (نازل گشت پیامبر خدا(ص) امر حق را اجرا نمود و در غدیر خم ایستاد و فرمان اجتماع مردم و زوار بیت الله الحرام را داد و در آنجا علی بن ابی طالب(ع) را ولی بعد از خود معرفی کرد و دستور داد آنانی که در آنجا (غدیر خم) بودند پیام خداوند (ولایت علی(ع)) را به دیگر افراد برسانند.

امام صادق(ع) در مسجد غدیر

ح سان جمال می گوید: همراه امام صادق(ع) از مدینه به مکه م سافرت کردم. در نزدیکی میقات جحفه، چون به «مسجد غدیر» رسیدیم امام - علیه السلام - به جانب چپ مسجد نگریست و فرمود: این مکانی است که پیامبر خدا(ص)، در روز غدیر، علی را جانشین خود معرفی کرد و فرمود: من کنت مولاه فعلی، مولاه. آنگاه امام(ع) به جانب دیگر نگاه کرد، جایگاه خیمه های دیگران را نشان داد و فرمود: سالم غلام ابو خدیفه و ابو عبیده جراح نیز در آنجا بود؛ گروهی از مردم چون علی(ع) را بر روی دست پیامبر دیدند با حسادت به وی نگریستند و به یکدیگر می گفتند: به دو چشم او [پیامبر] نگاه کنید، چگونه همانند دیوانه به اطراف خویش می نگرد و قرار ندارد. در این هنگام جبرئیل نازل شد (۲۳) و این آیات را بر پیامبر خدا(ص) قرائت کرد:

«و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم لما سمعوا الذکر و یقولون انه لمجنون و ما هو الا ذکر للعالمین». (۲۴)

آنان که کافر شدند، چون قرآن را شنیدند چیزی نمانده بود که تو را چه شتم بزنند؛ آنها می گفتند: او واقعا دیوانه است، در حالی که قرآن جز بیداری و آگاهی برای جهانیان نیست. (۲۵)

امام کاظم(ع) و مسجد غدیر

عبدالرحمان بن حجاج گفت: خدمت موسی بن جعفر(ع) رسیدم. در حالی که قصد سفر داشتم، از آن حضرت در باره مسجد غدیر خم پرسیدم.

امام - علیه السلام - فرمود: در آن مسجد نماز بخوانید که فضیلت و ثواب بسیار دارد، پدرم ابه هر که عازم آن دیار بود[فرمان می داد تا در مسجد غدیر نماز بگذارد. (۲۶)

امام رضاعلیه السلام و غدیر

الف) عرشیان و روز غدیر

احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی می گوید: در منزل امام هشتم علی بن موسی الرضا(ع) نشسته بودم، جمع بسیاری نیز در منزل حضرت گرد آمده بودند که گفتگو درباره روز غدیر آغاز شد؛ بعضی از افراد وجود روز غدیر را در صدر اسلام منکر شدند و بعضی آن را از شعائر اسلامی می دانستند. در این هنگام، علی بن موسی الرضا(ع) فرمود: پدرم از جدم «جعفر بن محمد» چنین نقل می کرد:

آسمانیان روز غدیر را بهتر از زمینیان می شنا سندا، خداوند در بهشت برین ساختمان بزرگی را به خود اختصاص داده است؛ این ساختمان از آجرهای نقره و طلا ساخته شده، در آن صد هزار گنبد از یاقوت سرخ و صد هزار گنبد از یاقوت سبز وجود دارد، خاک و گل های به کار گرفته شده در این قصر از مشک و عنبر است، در آن چهار جوی

(یا رودخانه) به چشم می خورد که در هر یک از آنها خمر و آب زلال و شیر و عسل جریان دارد؛ در اطراف این جویبارها درختان انبوهی از میوه های مختلف روییده، بر روی آنها پرندگانی پرواز می کنند که بدنشان از لؤلؤ و پرهایشان از یاقوت است؛ آنها با پرواز خویش صداهای دلنوازی ایجاد می کنند.

روز غدیر در این قصر بزرگ باز می شود؛ فرشتگان و اهل آسمانها تسبیح گویان به قصر داخل می شوند؛ آن پرندگان به پرواز درآمده در جویبارها خود را مرطوب می سازند و سپس به آن مشک و عنبر آغشته کرده، و عطرش را در فضای ملکوتی قصر منتشر می سازند؛ فرشتگان الهی به نام فاطمه زهرا(س) به یکدیگر هدیه می دهند؛ چون پایان روز غدیر فرا می رسد، به فرشتگان گفته می شود به جایگاههای خویش برگردید شما تا سال آینده، مثل چنین روزی، از اشتباه و لغزش در امان هستید و بدانید همه این موهبت ها به خاطر عظمت پیامبر ما محمد و وصی او علی بن ابی طالب - علیهما السلام - است.

(ب) برکات عید غدیر

سپس علی بن موسی الرضا(ع) رو به احمد بن محمد ابی نصر کرد و فرمود:

ای فرزند ابونصر، هر جا که بودی روز غدیر سمت مرقد امیرمؤمنان - علیه السلام - بشتاب که:

1 - خداوند گناهان شصت ساله هر مؤمن زیارت کننده او را می آمرزد.

2 - خداوند، به برکت روز غدیر دو برابر گروهی که در ماه رمضان، شب قدر و شب عید فطر آزاد می کند، از آتش جهنم می رها کند.

3 - پروردگار یک درهم انفاق به مستحق را هزار برابر پاداش خواهد داد.

سپس فرمود: روز غدیر به برادران دینی خود برتری و فضیلت ده و مردان و زنان با ایمان را خوشحال و مسرور نما.

(۲۷)

پی‌نوشت‌ها:

۲۷- برابر نقل اسباب النزول واحدی نیشابوری، ص ۱۳۵ و تفسیر کبیر فخر رازی، ج ۱۲، ص ۴۹ -

۵۰؛ شان نزول آیه، غدیر خم و معرفی علی بن ابی‌طالب (ع) بوده است.

2- درالمنثور، سیوطی، ج ۲، ص ۲۵۶ / تاریخ بغداد، خطیب نیشابوری، ج ۶، ص ۲۹۰.

3- مجمع‌البیان، علامه طبرسی، ج ۳، ص ۴، ص ۲۲۳.

4- مائده، ۶۷.

5- شواهد التنزیل، حاکم حسکانی، ج ۱، ص ۲۵۲.

6- الطرائف، سید بن طاووس، ج ۱، ص ۱۴۰.

7- بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۵۳ - ۳۵۴ / اسمی المناقب، علامه شمس‌الدین ابن جزری، ص ۳۲ / نهج‌الحیاه، ص ۳۸.

8- احتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۱۳ - ۲۱۴.

9- ابوهیثم بن تیهان، خالد بن زید، ابویوب انصاری، عمار بن یاسر و ... مجموعاً هفتاد نفر از مهاجرین و انصار بدری

حضور داشتند.

10-مائده، ۵۵.

11-توبه، ۱۶.

12-بحارالانوار، ج ۳۳، صص ۱۴۷-۱۴۶.

13-از روز غدیر خم در روایت تعبیر به «یوم الدوح» شده است که این واژه هم در روایات و هم در اشعار به کار

گرفته شده است). بحارالانوار، ج ۹۴، ص ۱۱۵.

14 و ۱۵ - تفسیر شاهد و مشهود را می توان در موارد ذیل یافت: اصول کافی، ج ۱، ص ۴۲۵، ج ۶۹/ بحارالانوار، ج

۳۵، ص ۳۸۶، ج ۱/ ج ۳۶، ص ۱۱۴، ج ۶۱.

16 و ۱۷ - در ترجمه عبارات تلفیق شده است.

18-بحارالانوار، ج ۹۵، ص ۱۱۸ - ۱۱۲، ج ۸، مقداری از خطبه امیرالمؤمنین(ع) توسط امام حسین(ع) نقل شده و

ما آن را ترجمه و تلخیص نمودیم.

19-ینابیع الموده، قندوزی حنفی، ج ۳، ص ۱۵۳/بحارالانوار، ج ۱۰، ص ۵، صص ۱۴۴ - ۱۳۸.

20-موسوعه کلمات الامام الحسین(ع)، ص ۲۷۰/الغدیر، ج ۱، ص ۱۹۸، ج ۹، چاپ چهارم.

21-مائده، ۵۵.

22-مائده، ۶۷.

23- فاصله مسجد غدیر با میقات جحفه سه میل (تقریباً ۵۷۶۰ متر) می‌باشد. معجم معالم الحجاز، ج ۲، ص ۱۲۴).

24- قلم، ۵۲ - ۵۱.

25- فروع کافی، ج ۴، ص ۵۶۶ / نورالثقلین، ج ۵، ص ۳۹۹. روایات دیگری نیز در شان این آیه وارد شده است که

همین مضمون را نشان می‌دهد.

26- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۴۹، ح ۲، ب ۶۱ / فروع کافی، ج ۴، ص ۵۶۶، ح ۱ / تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۱۸، ح 21،

ب ۱۶ / من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۵۹، ح ۳۱۴۳.

27- تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۲۴، ح ۹، باب ۱۹ / بحار الانوار، ج ۹۴، صص ۹ - ۱۸

سایت آوینی